

BARTOL KRBAVAC I NJEGOV KRUG

Petar RUNJE

Ovim je radom ponovno osvjetljen lik pisca i iluminatora Bartola Krbavca, odnosno vrijeme njegova djelovanja. Unatoč tomu što je bio Zadrani, Bartol je po djedu Budislavu bio Krbavac, što se i ističe u Bartolovim glagoljskim rukopisima. Utvrđeno je da su Bartolovi roditelji bili Ivan i Florela te da ga je otac 1399. godine poslao u Veneciju da postane zlatar. Bartolovi glagoljski misali majstorski su iluminirani i zlatnim prahom.

Bartol Ivanov, etnonimom Krbavac, bio je dobrostojeći i ugledni stanovnik Zadra. Bio je majstor pisarskoga, prepisivačkoga i iluminatorskoga obrta. Kao pouzdan čovjek često je bio svjedok u oporukama.

Na temelju arhivskoga istraživanja zadarskoga notarijata autor je uspio pronaći mnoge osobe koje su životom ili djelom – posredno ili neposredno – bili vezani za Bartola, a to su: Bartolov otac Ivan, sestra Margareta te istoimena supruga Margareta podrijetlom iz Ancone, zatim krševanski redovnik i opat koprievskoga samostana Vitko, dugogodišnji kapelan jednoga od zadarskih leprozorija i svećenik glagoljaš Nikola Žubrić, glagoljski pisac Martin Radoević te konačno franjevac trećoredac glagoljaš fra Petar Bogdanić, kapelan u leprozoriju i svećenik glagoljaš Karin.

Slijedom njihovih životnih priča posredno povezanih *Berlinskim misalom* sama od sebe nametnula se povijesna priča o eremitoriju i crkvi svetoga Križa iz zadarskoga predgrađa koji je tijekom 14. st. postao osloncem nastanka redovničke zajednice franjevac trećoredaca. Upravo su franjevci trećoredci toga eremitorija nabavili za svoje potrebe *Berlinski misal*. Utvrđen je podatak o tome tko je i kako kupio navedeni misal.

Ključne riječi: kasnosrednjovjekovni Zadar, Bartol Ivanov (Bartol Krbavac), glagoljski pisac, glagoljski iluminator, *Berlinski misal*, zadarski leprozoriji u kasnom srednjovjekovlju, franjevci trećoredci glagoljaši.

1. UVOD

U obilnoj glagoljaškoj bibliografiji, kako popularnoj tako stručnoj, često se spominje glagoljaški pisac (supisac), kaligraf i iluminator Bartol Krbavac. Njegovom su rukom prepisana i uređena tri do sada poznata glagoljska misala. Jedan je njegov brevijar zabilježen u 19. st., ali je izgubljen. Bartola

Krbavca (Bartola iz Krbave) prva je znanstveno otkrila i dolično mu mjesto u hrvatskoj kulturnoj povijesti dala pokojna Marija (s. Agnezija) Pantelić (PANTELIĆ 1964: 5–98; 2013: 173–246). Njezina je studija najcjelovitiji prikaz njegova djela (HERCIGONJA 2009: 121, bilj. 192). Ustvrdila je da je bio »vrlo sposoban krasnopolisac i minijator« (PANTELIĆ 2013: 233). Pozivajući se na njezin rad, Eduard Hercigonja otišao je korak dalje, istaknuvši da je Bartol Krbavac »uz kneza Novaka, jedno od najistaknutijih imena srednjovjekovne glagoljičke kaligrafije i iluminacije uopće« te da »iznimna vrsnoća njegova kaligrafskog umijeća, inventivnost i maštovitost u iznalaženju uvijek novoga načina, dekorativnog postupka pri izvedbi inicijala istog slova i minijatorska darovitost, nadahnuta utjecajem gotskobolonjske škole, snažno nazočnim u Dalmaciji XIV. stoljeća, opravdavaju zaključak da (...) možemo Bartola iz Krbave smatrati najstarijim i najboljim do danas poznatim minijaturistom hrvatskih glagoljskih kodeksa« (HERCIGONJA 2009: 121). O Bartolu Krbavcu prije četvrt stoljeća objavio sam na temelju arhivskih dokumenata kraći članak (RUNJE 1988: 87–91). Prelistavajući pribilježene arhivske dokumente, ponovno mu se s nekoliko novih dokumenata vraćam.

2. BARTOL USAVRŠAVA ZLATARSKU (ILUMINATORSKU) VJEŠTINU U VENECIJI

U Zadru 5. kolovoza 1399. godine Ivan, sin pokojnoga Budislava, pred javnim bilježnikom (»Vannes quondam Bernardi de Firmo«) te svjedocima Ivanom Menčetićem (»de Mentiis«), Dubrovčaninom nastanjenim u Zadru, i Nikolom Kršavićem (»de Cressava«), plemićem iz Zadra, sklapa sa zadarskim trgovcem Nikolom ugovor da njegova sina Bartola povede u Veneciju i smjesti kod vrijednoga zlatara koji će ga poučavati u zlatarskomu umijeću, te da će Bartol stati, ustrajati, biti podložan i točan, slušati i poštivati majstora zlatara, dobro se vladati i savjesno raditi.¹

¹ DAZD. SZN. *Vannes Bernardi de Firmo*. (B 24, str. 25). »1399. Indictione septima die quinto mensis Augusti. Praesentibus Ser Johannes de Mantiis de Ragusio, habitator Jadre et ser Nicola de Cressava de Jadra testibus. Johannes, qu. Budislavi de Jadra, fecit et constituit Nicoletum, mercarium, quondam Blaxij de Jadra, absentem tamquam praesentem suum verum et legitimum procuratorem, actorem, factorem et nuntium et missum specialem specialiter ad eundem Venetias; et ibidem ponendum et locandum Bartolum, filium ipsius

Dakle, Bartolov otac Ivan šalje svoga sina iz Zadra na stručno usavršavanje u zlatarskim vještinama u Veneciju. U navedenom dokumentu (1399.) ne govori se da je Bartol pisac, što će se doznati tri godine kasnije u drugom dokumentu (1402.). Ipak je očito da je mladić upućen 1399. godine na zlatarski zanat jer je u rukama bio spretan i precizan. Stoga nije nemoguće da se već pokazao kao vrstan pisac kojemu će svladavanje i usavršavanje rada s plemenitom kovinom pripomoći pri pozlati svečanih inicijala i iluminacija. Kao što je već napisano, Bartolov je rad bio »pod utjecajem gotsko-bolonjske škole, snažno nazočne u Dalmaciji tijekom XIV. stoljeća« (HERCIGONJA 2009: 121).

Što je o Bartolu Krbavcu napisano u već poznatim izvorima? Vrijedni podatci nalaze se u često citiranom Bartolovu zapisu na 119^r stranici *Berlinskoga misala* (1402.). Vrijedan je i zapis o njegovu radu i izgubljeni *Bakarskom brevijaru* zabilježen u *Kvaderni kapitulske colegiate cerkve bakarske sv. Andreje apustola* u Bakru. Donosim Bartolov zapis iz *Berlinskoga misala* i dio teksta iz »kvaderne« Bakarskoga kaptola koji po općem uvjerenju potječe iz 1414. godine i do nas je došao s nekim promjenama i nejasnoćama.²

»Vъ ime Is(u)h(rsto)vo am(e)нъ Lêt' g(ospod)nih' ·č·u·b· (= 1402) Ê(a) umaleni Bar'tol komu e(st) z(e)m(a)ti. g'rob' hiža. bogatastvo g'risi pisah' sie knigi dob'ru mužu popu Vl'ku sinov'cu gospodina Vit'ka opat kopriv's'koga. v vrime gospodina i o(t')ca v' duhovnom gospodina Bonifacie pape ·z' (= 9) ga. I v vrime Žig'mun'da k'rala ug'r'skoga i v vrime gospode kr'bav'ske Budis'lavić' i Pavlović'. i si više rečeni Vlk pop po svitu i nauči svoga strica gospodina Vitka opata plati te knige ·i' i ·e' (= 26) zlatih vredno i pravo kako muž dobar i više cine počten dar, zato prosimo vas služiteli Hristovi molite Boga za onih ki su učinili ko preporučene v te knige kim blagom. A mene za niko omršene ne klnite prez koga ni zane. ne

---

Johannis, ad adiscendum atrem auruficariae cum quocumque bono magistro de dictam artem pro tempore quo melius convenire poterit et promittendum et obligandum quod dominus Bartolus stabit et perseverabit et legalis bonus et serviens ac oboediens, furtum vel fraudum non faciet etc. Et praedictus obligandi bona dicti Johannis cum ? notarius ? ad actionem cum refectione damnorum expensorum ac in litis et estra? cum omnibus et singulis clausulis et punctis et opportunum etc. Actum Jadre in Platena Magna.«

² Usp. SLADOVIĆ 1856: 190–191; ŠURMIN 1898: br. 46, str. 113–114; PANTELIĆ 1964: 14–15; 2013: 207–215.

pisa Duh Sveti. Na ruka grešniča. Više rečeni Vlk imiše tada v popovstvi g (=4) leta« (PANTELIC 1964: 18–19).

»Az mnogo grešni Bartol, ki pretvorenim imenom uzvan jesam supisac i pisah Sie knigi side u mojoj polači darom Božjim, i njega svetih Svetomu Andreju Apustulu u Bakri, ka crekav Svetoga Andreja imaše tada obg(!) odnike u Duhovnimi človeci i častnici Služitelji imenujuć zdivi (...). Let gospodnjih 1414. Ja Bartol rečeni pisac plemenščinu Kerbavac jemuže est smert mati, otačastvo grob, a bogatstvo gresi, bogu davšu sverših sie knigi više rečenim mužem i beh plaćen po ceni, ka meju nami be, i više ceni pošeno darovan, njimi i mnogimi pohvaljen više reda. Za sie i vse blagoslovljen Bog Otac i Sin i Duh Sveti, amen« (PANTELIC 1964: 18–19).³

U *Berlinskom misalu* Bartol ne naziva sebe piscem, nego moli oprostjenje ako je što god loše napisao jer je slab i grešan čovjek, podložan propustima. Na *Bakarskom brevijaru* on se najprije oslovljava »supisac«, a na kraju »pisac« (»Ja Bartol rečeni pisac plemenščinu Kerbavac«). U novopronađenim arhivskim dokumentima koji su pravnoga karaktera, notari ga redovito oslovljavaju »scriptor« ili »pisac«. Tako je u oporuci Bartolova zeta Krešula Dražulova (»Cressolus marangonus filius Drasulli marangoni cives Jadre«), dakle muža njegove sestre Margarete (»Margaretam uxorem suam et Bartholum scriptorem cognatum suum«), sastavljene 6. ožujka 1402./1403./ pred javnim bilježnikom u Zadru, imenovan jednim od izvršitelja Krešulove oporuke (»et huius testameni executores esse voluit et instituit Margaretam uxorem suam et Bartholum scriptorem cognatum suum cives Jadre«).⁴ Time se upotpunjuje Bartolova bilješka iz 1414. godine da je »rečeni pisac«.

Očito je Bartol bio piscem već na početku 15. stoljeća. Nije nemoguće da su ga tako nazivali i prije negoli je krajem četrnaestoga stoljeća (1399.) krenuo na usavršavanje u zlatarskoj tehnici za iluminacije i minijature u Veneciju.

3. OBITELJ BARTOLA KRBAVCA

Prije pola stoljeća, Marija Pantelić napisala je između ostaloga: »Premda su se sačuvala 3 Bartolova kodeksa (Berlinski, Ročki i Ljubljanski) po koji-

³ Jedan je i drugi transkribirani tekst iz Sladovićeve, odnosno Šurminova izdanja.

⁴ DAZD. SZN. *Articutius de Rivignano*. sv. V, svešč. 2, op. br. 46, 6. III. 1402.

ma će njegovo ime zauzeti prvo i časno mjesto među glagoljskim pisarima po starini, broju i kvaliteti svoga rada, ipak se o njegovu životu neće moći mnogo govoriti. Ne spominju ga suvremeni dokumenti. Jedino su se sačuvala dva njegova zapisa: iz god. 1402. i 1414. kao i tri preporuke s njegovim imenom u memento živih u njegovim sačuvanim kodeksima« (PANTELIC 1964: 13). Danas se na temelju arhivskih podataka može nešto više i sigurnije pisati o Bartolu Krbavcu.

Već je navedeno da je Ivan, sin pokojnoga Budislava, poslao sina Bartola 1399. u Veneciju kako bi se usavršio u zlatarskoj vještini. Ranije je utvrđeno da je Bartolov otac Ivan, a djed pokojni Budislav (RUNJE 1988: 87), a sada da je Ivanova kći Margareta, Bartolova sestra, udana za Krešula Dražulova koji je kao drvodjelac živio u Zadru.

Osam godina kasnije, 30. ožujka 1410., Krešul pokojnoga Dražula (»Cressolus quondam Drassolli«), drvodjelac nastanjen u Zadru, ponovno sastavlja oporuku u svojoj kući. Izvršiteljima oporuke odredio je svoju ženu Margaretu, svećenika Ivana »Scencomich« koji služi u crkvi sv. Petra Staroga u Zadru (»Johannem Scencomich officiante in ecclesia Santi Petri veteris de Jadra«) te Bartola pokojnoga Ivana pisca (»Bartholum quondam Johannis scriptorem«), stanovnika i građanina Zadra. Krešul uz ostalo određuje da se njegovoj punici Florelli daju dva »carpetas«. ⁵ Dakle, iz oporuke se doznaje da je Krešulova žena Margareta bila sestra Bartola Krbavca, da su im roditelji bili Ivan i Florela te da su Krešulov otac Dražul i Bartolov otac Ivan umrli prije ožujka 1410. godine. Još se saznaje da se i Bartolova žena zove Margareta i da je kći Antonija Bertija iz Ancone (»filiae quondam magistri Anthonii Berti de Ancona«).

Bartol je za života i nakon smrti oslovljavan etnonimom svoga podrijetla – »de Corbavia«. Na *Bakarskom brevijaru* sam se potpisuje: »Ja Bartol rečeni pisac plemenšćinu Kerbavac«. Osim što je oslovljavan časnim izričajem »magister«, ⁶ najčešće ga se oslovljavalo njegovim zanimanjem – »scriptor«.

⁵ DAZD. SZN. *Theodorus de Prandino*. sv. VI, svešč. 1, fol. 4, op. »30. III 1410. Cressollus quondam Drassolli marangonus de Jadra (...) In primis suos commissarios instituit et esse voluit Margaritam eius uxorem et prb. Johannem Scencomich officiante in ecclesia Sancti Petri Veteris de Jadra quem submissit (...) et Barthollum quondam Johannis scriptorem habitorem civitatem Jadre eius cognatum (...) Item reliquit Florelle socru sui due carpetas (...) Actum Jadre in domo dicti testatoris presentibus (...)«.

⁶ DAZD. SZN. *Simon Damiani*. sv. I, svešč. 1, fol. 2. »23. X 1443. Cum magister Bartholus

Izvjesno je da ga je stekao po svom temeljnom zanatskom opredjeljenju pisca prepisivača. Naslov »magister« jednako je častan i ugledan naslov kao što je i iluminator. Jedno je sigurno, sačuvani Bartolovi glagoljski kodeksi pokazuju da je Bartol snažan i maran pregalac na hrvatskoglagoljskom području.

Berlinski misal završen je 1402. godine, po uvjerenju proučavatelja naše glagoljaške baštine, u Zadru ili na širem zadarskom prostoru. Još tri odnosno četiri glagoljska kodeksa pripisuju Bartolu. Za prijepis jednoga kodeksa poput *Berlinskoga misala* trebala je godina dana vrlo ozbiljna i naporna rada. Zbog toga je posao pisca bio cijenjen i dobro nagrađivan. Budući da je 1396. godine otvoreno dominikansko opće učilište u Zadru (VEREŠ 1996), moguće je da se Bartol odlučio na unosan skriptorski posao zbog sveučilišta i dobro plaćene potrebe prepisivanja sveučilišnih knjiga. Navest ću jedan primjer prepisivačkoga posla.

Plemenit i častan muž Ivan pokojnoga Nikole de Nassis (»ser Johannes quondam Nicolai de Nassis«) s jedne te zadarski kanonik Matej pok. Gostiše s druge strane obavezuju se da će Matej prepisati čitav psaltir »secundum morem ordinis fratrum predicatorum«, s himnima, na dobroj janjećoj pergameni (»antiphonis psalmodum notatis punctis regulis rubricis et miniaturis rubeis«).⁷ Matej se obvezao da će prepisati psaltir za godinu dana, odnosno do sljedeće svetkovine Duhova, za cijenu od šezdeset libara. Naručitelj je u vrijeme sastavljanja ugovora 17. svibnja 1395. dao trideset libara, a drugih trideset obavezuje se dati kad se posao završi. Ugovor je sklopljen u notarevoj kući u nazočnosti navedenih svjedoka.⁸

Bez obzira na to je li se Bartol odlučio na skriptorski i iluminatorski obrt zbog općega učilišta u Zadru, sigurno je da je od svoga posla mogao pristojno živjeti. Prepisan, a pogotovo iluminiran kodeks pružao je dobru zaradu.

Iz oporuke Krešula Dražulova sastavljene u ožujku 1410. godine doznali smo za članove uže obitelji Bartola Krbavca koji su živjeli u doba brzih političkih i društvenih promjena kada se Zadar otrgnuo iz okrilja Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva i pripojio Mletačkoj Republici. Upravo se tada do-

---

scriptor quondam Johannis de Corbavia habitator Jadre maritus et convicta per Domine Margarite filie quondam magistri Anthonii Berti de Ancona sue uxoris (...).

⁷ DAZD. SZN. *Petrus de Serçana*. sv. III, fol. 54, 17. V. 1395.

⁸ DAZD. SZN. *Petrus de Serçana*. sv. III, fol. 54, 17. V. 1395.

gađao »rascvjet glagoljaštva« na cijelom hrvatskom prostoru. Budući da je ekonomska zbilja bila dobra i čvrsta, samim je time i kulturni život bio na višoj razini. Tek je povremena prisutnost bosanskih velmoža, poglavito Hrvoja Vukčića Hrvatinića, koji je kao napuljski saveznik nosio naslov hercega grada Splita, remetila ustanovljen sklad. Uostalom, sam je Bartol ostavio o tome bilješku u *Bakarskom brevijaru*. Sama pak Venecija diskretno je ali i budno pratila sva zbivanja. Tijekom 15. stoljeća postupno će zavladatai čitavim hrvatskim priobaljem, a s glagoljaštvom u Zadru preko nadbiskupa Mafeja pokušat će se obračunati 1460. godine.

Kasno srednjovjekovlje doba je posvemašnjega povezivanja. Komunikacija među ljudima s obale i iz unutrašnjosti upravo je tada na zavidnoj visini. Kao što je u Dalmaciju prodiralo novo i svježije duhovno i kulturno ozračje iz unutrašnjosti, te se materijalni polet osjećao na svakoj strani, tako je i komunikacija između Like i Krbave i priobalja bila ravna novomu rađanju. Stoga je na zadarskim otocima i kopnu povećan broj svećenika glagoljaša podrijetlom iz unutrašnjosti, poglavito iz važnih središta hrvatskoga glagoljaštva, Krbave i Like. Tako, primjerice, svećenik Ratko pok. Bilaća Meglinovića iz Krbave, prihvaćajući bokanjačku župu sv. Ciprijana, od župskih delegata prima brevijar u vrijednosti 200 libara i misal u vrijednosti 150 libara, obvezavši se da će knjige nakon isteka službe vratiti neoštećene.⁹

No, ubrzo će između uzobalja i unutrašnjosti zbog Osmanlija zastati svekolika komunikacija. Već se za života Bartola Krbavca naziralo novo doba. Osvrćući se na prethodno plodno i na tekuće neizvjesno vrijeme, orisao je to u kratkim crtama. Naklonjen kruni sv. Stjepana, kao uostalom svi knezovi Kurjakovići Krbavski koje je kao svoje gospodare naveo u *Berlinskom misalu* (BOTICA 2011: 178), iz vlastita kuta bilježi ono što bi bilo najbolje za njegov narod:

»I jegda štati budete Sie knjigi nepsujte ni me klanite; ponježe nepisa ih Duh sveti na ruka grešnika. I k tomu priobezden (priobšten = particeps) misliu vsagda bih. Ponježe beh prisiljen u straničastvo (tudjinstvo) zaratku nečistivi Hrvoj s Bosnami i z beneci i turki uzdviže na kralja ugarskoga Žigmunda, ki verno staše za čest keršćansku. I učite se imenia vaša u potrebna dela bogu dajati, da onem uzrastete u spasenie« (SLADOVIĆ 1856: 190–191).

⁹ DAZD. SZN. *Petrus de Serçana*. sv. IV, fol. 79, 15. IV. 1399. (B 25, str. 44).

Bartol je, dakle, imao pouzdanje i vjeru u hrvatski narod i njegova vladara, a sve je drugo smatrao štetnim. Marija Pantelić pretpostavlja da se pisac Bartol Krbavac, zbog napetih političkih i neizvjesnih društvenih problema, povukao iz Obrovca u sjevernije područje, vjerojatno u Bakar ili čak u Istru, nastavivši s prepisivanjem glagoljskih kodeksa (PANTELIĆ 2013: 181–183). Tako je za lokalnu bakarsku Crkvu vjerojatno prepisao zagubljeni *Bakarski brevijar*. Otkad, dokad i gdje je radio u sjevernim područjima, sigurne potvrde za sada nemamo. Neki pak podatci o Bartolu piscu postoje, osobito oni sa zadarskoga područja nakon što je Zadar uključen u upravno područje Mletačke Republike.

Tako je Bartol Ivanov 14. ožujka 1412. kao pisac i građanin Zadra (»Bartholus quondam Johannis scriptor civis Jadre«) posudio 200 libara od maranguna Volcha, sina pokojnoga Jurja, također građanina Zadra. S tim će novcem Bartol raditi i nakon godinu dana isplatiti dugove. Ukoliko ih ne bi mogao isplatiti, neka se Volko naplati iz posjeda Bartolovih u Zadru, Veneciji, Pagu, Senju, Obrovcu ili bilo gdje, kako se već formulom navodila mogućnost zajmodavčeve naplate u notarskim ispravama.¹⁰ Izvjesno je da je Bartol poslovno bio prisutan u nekim od tih gradova i da je raspolagao određenim vrijednostima. On pak nije posudio novac da ga čuva, nego s novcem radi. Tako je već 7. prosinca 1412. primio 50 dukata iz neke kolegancije i od izvršitelja oporuke pokojnoga Šimuna Fafonje (»Fafogna«).¹¹ Dakle, on u Zadru preuzima poveću svotu novca radi obavljanja poslova.

Kao ugledan i cijenjen građanin, Bartol Ivanov često je bio svjedok u pravnim poslovima i parničnim sporovima drugih Zadrana. Tako je 26. rujna 1412. pozvan za svjedoka u sudskom procesu dvojice sugrađana koji su posegnuli kamenjem jedan na drugoga (»Bartholus scriba quondam Johannis«).¹² Dvanaest godina kasnije, 21. kolovoza 1424. ponovno se javlja kao svjedok (»Barthollo quondam Johannis scriptore civis Jadre«).¹³ Potom je 24. veljače 1425. jedan od svjedoka (»presentibus Bartollo quondam Johannis scriptore«) pri sastavljanju oporuke Cecilije, žene Grge Vokoevića, u njezinu stanu.¹⁴

¹⁰ DAZD. SZN. *Theodorus de Prandino*. sv. I, 14. III. 1412., 221^v–222^r (B 27, str. 12).

¹¹ DAZD. SZN. *Theodorus de Prandino*. sv. I, 7. XII. 1412., 325^r–325^v (B 27, str. 14).

¹² DAZD. *Curia maior civilium Jadrensis*. kut. 2, 26. IX. 1412. (B 95, str. 9).

¹³ DAZD. SZN. *Theodorus de Prandino*. sv. III, svešč. 4, fol. 2, 61^r (B 27, str. 36).

¹⁴ DAZD. SZN. *Theodorus de Prandino*. sv. VI, svešč. 1, fol. 8, 24. II. 1425. (B 28, str. 39).

Godinu dana kasnije, 17. veljače 1426. ne javlja se kao svjedok, već kao sudionik. Tada se sa svojim susjedom Šimunom Detrichom sporazumio da je novosagrađeni zid s kanalom za vodu između njihovih posjeda zajednički te da Šimun i njegovi nasljednici imaju pravo graditi na njemu premda je podignut novcem Bartola pisca.¹⁵

Da je i Bartolova sestra Margareta bila ugledna Zadranka potvrđeno je oporukom Margarete Matafaris udove Gerardi iz 1428. godine jer je njezina obitelj bila jedna od najmoćnijih u kasnosrednjovjekovnom Zadru. U oporuci, u kojoj je svjedok sam Bartol »scriptor«, navedeno je da će Bartolova sestra Margareta naslijediti od oporučiteljice i imenjakinje 20 libara pod uvjetom da u vrijeme njezine smrti bude u Zadru.¹⁶ Lako je moguće da je Margareta povremeno izbivala iz Zadra. Oporuka Margarete Matafaris ud. Gerardi tek je jedan u nizu privatnopravnih dokumenata kojima je Bartol »scriptor«, zasvjedočeno ugledni građanin Zadra, bio svjedok. Tako je 1434. godine bio svjedok pri sastavljanju kupoprodajnoga ugovora kojim je gospođa »Stassia Cassagna de Jadra« prodala svoja dobra magistru Jurju Stoiću »cassellario de Jadra«.¹⁷ U oporuci od 1. listopada 1436. Pavao Ratković, »de genere Babonizich de villa Horupale«, imenuje izvršiteljima svoje oporuke svoju ženu Ljubanu, plemenitoga Ludovika de Georgiis (»nobilem civem Jadre«) te magistru Bartola pokojnoga Ivana (»scriptorem civem Jadre«). Ako umre izvan Zadra, neka ga pokopaju u crkvi sv. Mihovila u Visočanima, a ako umre u Zadru, neka ga pokopaju u crkvi sv. Krševana. Tom je prigodom magistru Bartolu ostavio šest libara za svjedočenje.¹⁸

Bartol je najčešće oslovljavan kao »sin pok. Ivana« (»qunodam Johannis«), »pisac« (»scriptor«), a katkada kao »zadarski pisar« (»scriba de Jadra«). Potonjim je oslovljen 20. ožujka 1435. kada mu Jakov Stoislavić iz Smokovića u zadarskom distriktu, s dozvolom Petra koji je bio opat samostana sv. Krševana, prodaje jedan gonjaj vinograda u mjestu zvanom »Opaghisello« u zadarskom distriktu, »in loco vocato Blat«, s obvezom go-

¹⁵ DAZD. SZN. *Theodorus de Prandino*, sv. III, svešč. 4, fol. 5, 17. II. 1426. (B 27, str. 38).

¹⁶ SAMOSTAN SV. FRANJE ASIŠKOGA U ZADRU, *Pergamena* 101, 1428. Oporučiteljica određuje da je pokopaju u crkvi sv. Franje. Jedna od odluka je sljedeća: »Item reliquit et dari voluit Margarite sorori Bartoli scriptoris libras viginti parvorum si reperietur in civitate Jadre in obitu ipsius testatricis« (B Rab – Krk, str. 40^v).

¹⁷ DAZD. SZN. *Theodorus de Prandino*, sv. IV, svešč. 5, fol. 12, 3. II. 1434. (B 27, str. 59).

¹⁸ DAZD. SZN. *Nicolaus Benedicti*, sv. II, svešč. 1, fol. 10, 1. X. 1436. (B 30, str. 4–5).

dišnjega davanja jedne četvrtine prihoda Sv. Krševanu. Kupac odmah plaća trideset libara za vinograd.¹⁹ Magister Bartolo – »scriba« i magister Stjepan – »cimatore« svjedoci su oporuke od 2. veljače 1436., kada je Butko, drvodjelac, građanin i stanovnik Zadra, primio 300 libara za poslove obavljene na Školjiću Galevcu od Andrije Rangerija koji je bio izvršitelj oporuke.²⁰

Uz pisanje i iluminiranje knjiga, pisac Bartol brine se i o posjedima do kojih je dolazio kupnjom, a nešto je i naslijedio. Na blagdan sv. Ivana Krstitelja, 24. lipnja 1437., Bartol prodaje svoju kuću »cupis copertam« u Zadru »ad portam Stomoricæ«.²¹

4. KADA JE UMRO BARTOL KRBAVAC?

Nije nimalo jednostavno govoriti o nezabilježenim datumima rođenja i smrti nekoga tko je živio u srednjem vijeku. Najčešće bi se moglo govoriti o zadnjem spomenu u vrelima. U članku iz 1988. godine stavio sam da Bartol živi i radi u Zadru od 1410. do 1440. godine (RUNJE 1988: 87–91). Danas bih sigurno naveo nešto drukčije premda ni danas nemamo sigurne podatke. Tim je radom utvrđen raniji trag o Bartolu, već iz 1399. godine, kada ga njegov otac Ivan, sin pokojnoga Budislava, šalje na učenje zlatarskog umijeća u Veneciju. Bartol se u javnim spisima spominje i 1402. godine. Time bismo mogli nešto preciznije negoli prije nagađati o godini njegova rođenja.

Premda je nemoguće utvrditi točan datum Bartolove smrti, približan je datum ipak zabilježen u javnim spisima. Bartol je umro prije negoli je Pavao Ratković 28. ožujka 1439. imenovao Martina Menojevića iz Dobrepoljane zakonitim predstavnikom svoje i dijela Bartolove ostavštine.²²

5. BARTOLOVA UDOVICA MARGARETA

Po svemu sudeći, Bartol Krbavac preminuo je početkom 1439. godine. Tijekom 1440-ih više se puta u javnim spisima spominje njegova žena

¹⁹ DAZD. SZN. *Nicolaus de Ho de Cremona*. sv. I, instrumenti 3, 20. III. 1435. (B 30, str. 14).

²⁰ DAZD. SZN. *Nicolaus de Ho de Cremona*. sv. I, instrumenti 5, 2. II. 1436. (B 30, str. 15).

²¹ DAZD. SZN. *Theodorus de Prandino*. sv. V, svešč. 7, fol. 1, 24. VI. 1437. (B 1, str. 70°).

²² DAZD. SZN. *Nicolaus de Rossis de Pisis*. sv. I, svešč. 1, fol. 2, 28. III. 1439. (B 123, str. 48). »(...) et specialiter ad recuperandum totum et quidquid habere deberet a commisaria quondam Bartholi scriptoris de Jadra«.

Margareta. Nije poznato gdje su se upoznali i kada su sklopili brak.²³ Bila je kći Antona Bertija iz Ancone, a kao udova pisca Bartola nastupa u nizu poslovnih akcija kao vlasnica naslijeđena imanja.

U oporuci Šimuna pokojnoga Koze de Begna (»Cosa de Begna«) stoji, između ostaloga, da se pojas i srebrna katena venecijanske obrade (»laborerii veneti«), što ih je kod oporučitelja bila založila Margareta, udova pokojnoga Bartola pisca, vrate uz naknadu njoj.²⁴ Ta je 6. ožujka 1442. od Luke Simonića, Senjanina s prebivalištem u Zadru, kupila dozvolom Ivana Grisogonisa dio posjeda za 40 malih libara u Sv. Ciprijanu.²⁵ Nekoliko mjeseci kasnije, 23. listopada 1442. Margareta je zatražila da se namiri iz zaloga (»sub pignorata«) srebrnih artikala jer joj kao nasljednici pokojnoga muža pripada to vlasništvo.²⁶ Imala je na brizi djevojku Agnesinu, kćer pokojnoga Grge Hreljina, kojoj 25. prosinca 1442. ostavlja ukrašeni rubac.²⁷ U oporuci desetak godina kasnije, 23. lipnja 1454., Elizabeta, udova Šimuna de Begne, preporučuje Margareti, udovi pokojnoga Bartola pisca, da djevojku Magdalenu primi na stan.²⁸

Margareta, udova pok. Bartola, imala je posjed i kuću pokraj crkve sv. Marije Velike (sv. Šime) u Zadru.²⁹ U kući je nekoć bila »apoteka« iliti pisarnica njezina supruga Bartola pisca. Nakon muževe smrti, prije 1444. godine prodala ju je sa sobom na katu Jakovu Farini,³⁰ koji ih 1447. godine prepro-

²³ Vidi ovdje bilj. 6.

²⁴ DAZD. SZN. *Nicolaus Benedicti*. sv. II, svešč. 1, fol. 3, 10. I. 1442. (B 29, str. 65). »Item voluit et ordinavit quod unum cingulum et una catena argentea laborerii veneti que impignus dictus testator habet a domina Margarita relicta quondam Magistri Bartoli Scriptoris per certa quantitate pecuniarum restituntur sibi (...)«.

²⁵ DAZD. SZN. *Petrus Prettus de Pirano*. sv. I, svešč. 1, fol. 1, 6. III. 1442. (B 32, str. 47).

²⁶ DAZD. SZN. *Simon Damiani*. sv. I, svešč. 1, fol. 2, 23. X. 1442. (B 100, str. 11). »Cum magister Barthollus quondam Johannis de Corbavia habitator Jadre maritus et connivicta persona domine Margarite filie quondam Anthony Berti de Ancona sue uxoris subpignoravit quatuordecim tacas argenteas deauratas (...)«.

²⁷ DAZD. SZN. *Nicolaus Benedicti*. sv. II, svešč. 3, 25. XII. 1442. (B 29, str. 66). »Item reliquit Agnesine puelle que manet cum domina Margareta relicta quondam Bartholli scriptoris«. U oporuci od 3. XII. 1442. Agnesina se »sjeća« i fra Petra Eremita o kojem će u nastavku više biti riječi.

²⁸ DAZD. SZN. *Nicolaus Benedicti*. sv. II, svešč. 4, 23. VI. 1454. (B 29, str. 69). »Item reliquit supradicte domine Margarete relicta quondam Magistri Bartholi libras quindecim parvorum pro anima sua«.

²⁹ DAZD. SZN. *Nicolaus Benedicti*. sv. II, svešč. 5, 27. III. 1449. (B 29, str. 72).

³⁰ DAZD. SZN. *Simon Damiani*. sv. I, svešč. 1, fol. 3, 17. III. 1444. (B 31, str. 45).

daje, isplativši pritom Margareti dvije stotine libara.³¹ Konačno je 26. svibnja 1448. Margareta, udova pokojnoga Bartola pisca »de Jadra«, prodala za 400 malih libara svoju kuću Vladislavu Tvrdišiću u području Sv. Šimuna.³² Nije to bila jedina nekretnina udovice Margarete. Imala je još kuću u predjelu Sv. Lovre (»in contrata S. Laurentii«).³³

Margareta, udova Bartola, 19. listopada 1449. prodala je Radoslavu i Mateju Stančiću iz Grusi svoje zemlje u Smokoviću.³⁴ Nadalje, dozvolom vlasnika zemlje Ivana de Grisogonis, za 27 malih libara prodala je magistru Mateju Novakoviću maslinik i vinograd blizu Bokanjca.³⁵ Stana, udova Jurja Bušića, mornara iz Zadra, prodaje 11. prosinca 1453. kućicu s mlinom za ulje pokraj sv. Demetrija uz uvjete godišnjega podavanja samostanu sv. Katarine. Stanu i njezinu kćer pritisnulo je siromaštvo na prodaju. Margareta, oslovljena tom prilikom kao magistra pokojnoga magistra Bartola pisca iz Zadra (»magistre Margarite relicte quondam magistri Bartoli scriptoris de Jadra«), odmah joj je dala 48 malih libara.³⁶ Posrijedi je, dakle, novac odsutnoga Matijaša Frankovića, što je dokaz da se magistra Margareta bavila novčarskim poslovima.

Zanimljiva je i Margaretina oporuka sastavljena u njezinoj kući 22. srpnja 1454. godine.³⁷ Kao izvršiteljja oporuke odredila je samo zadarskoga plemića Marina Kršavu (»de Cressava«). Budući da je htjela da se pokopa u crkvi sv. Franje u Zadru, za pokoj svoje duše smotreno je ostavila novac fra Nikoli iz Krka (»in secreto comisit domino fratri Nicolao de Vegla«). Također je odredila da se jedan »aniversarij« godišnje, od njezina vinograda preko Luke, daje fratrima. Djevojci imenom Missa koja je stanovala u njezinoj kući naredila je da godišnje daje jednu misu za njezina muža.

Margareta, udova Bartola pisca, oslovljavana je kao magistra. Bila je među imućnijim Zadrankama, jer je nakon muževe smrti raspolagala vrijednim nekretninama kojima je vješto i unosno trgovala. Navedeni joj je naslov dodijeljen po mužu, dobrostojećemu zanatliji prepisivaču i iluminatoru ko-

³¹ DAZD. SZN. *Johannes de Calcina*. sv. II, svešč. 4, fol. 3, 9. VI. 1447. (B 30, str. 30a).

³² DAZD. SZN. *Johannes de Calcina*. sv. II, svešč. 4, fol. 4, 25. V. 1448. (B 30, str. 33).

³³ DAZD. SZN. *Nicolaus Lupovich*. sv. I, svešč. 1, 21. XII. 1446. (B 32, str. 49).

³⁴ DAZD. SZN. *Johannes de Calcina*. sv. II, svešč. 3, fol. 8, 19. X. 1449. (B 31, str. 57).

³⁵ DAZD. SZN. *Nicolaus Lupovich*. sv. I, svešč. 1, fol. 3, 21. II. 1450. (B 100, str. 44).

³⁶ DAZD. SZN. *Simon Damiani*. sv. III, svešč. 4, fol. 9, 11. XII. 1453. (B 100, str. 20).

³⁷ DAZD. SZN. *Simon Damiani*. sv. VII, svešč. 1, fol. 1, 22. VII. 1454. (B 100, str. 40).

deksa kojega su osim »scriptor« oslovljavali i »magister«. Budući da su kod Margarete živjele djevojke Magdalena i Missa s kojima nije bila u srodstvu, moguće je da je se sama stekla naslov magistre kao odgajateljica mladih djevojaka bez primjerene skrbi, ili je u duhu svoga vremena pokrenula duhovnu zajednicu (»pizochara«), možda franjevačkih trećoredica.

6. BENEDIKTINAC I OPAT VITKO

O Vitku, opatu sv. Jurja u Koprivi, imamo oskudne arhivske podatke. Za sada je svakako najzanimljivija vijest ona koju je na *Berlinskom misalu* pribilježio sam pisac toga glagoljskoga kodeksa Bartol Krbavac. Već je don Ivan Ostojić šezdesetih godina prošloga stoljeća naveo da je »koprivski opat Vitko [je], vrlo vjerojatno, identičan s Vitkom, koji je 1383.–1384. godine bio prior Sv. Krševana u Zadru« (OSTOJIĆ 1964: 104, bilj. 7). Vrijedno je također navesti kako su 10. lipnja 1383. sklopili javni ugovor Toma, prior Vitcho, brat Gilis Galucii, brat Petar de Bohemia, brat Ivan de Bohemia i drugi iz Svetoga Krševana s jedne te Dobrula de Begna s druge strane o tome da će Dobrulo sljedećih pet godina koristiti opatijske pašnjake u Brdu.³⁸ Monah Ivan de Bohemia bio je 1384. godine prior u opatiji sv. Krševana.³⁹

Dakle, brat Vitko bio je prior samostana sv. Krševana u Zadru. Kao običan redovnik navodi se 3. svibnja 1377. kada je supotpisan sa subraćom opatom Ivanom, priorom Guglielmom te Petrom, Kristijanom i Jordanom pri najmu samostanskoga imanja na Dugom otoku.⁴⁰ Šest mjeseci kasnije, svi navedeni na samostanskom kapitulatu donijeli su odluku o petogodišnjem zakupu svoga blaga s imanja Telašćica (»Telago«).⁴¹ Na istom su mjestu, 10. srpnja 1383. imenovani prokurator i krševanske redovničke zajednice pod predsjedanjem opata Tomasa de Rosa i u prisutnosti samostanske braće među kojima je bio i Vitko.⁴² Upravo je tada brat Vitko napredovao u samostanskoj službi jer je 5. kolovoza 1383., pri davanju samostanskoga

³⁸ DAZD. SZN. *Petrus de Serçana*. sv. II, fol. 21, 10.VI. 1383. Čini se posebno vrijednim naglasiti da su dva redovnika u Sv. Krševanu bila podrijetlom iz Češke. Nije li to vrijedna indikacija da su baš krševanski redovnici prihvatili obavezu pripremanja čeških glagoljaša?

³⁹ DAZD. SZN. *Articutius de Rivignano*. sv. I, svešč. 1, 17. XI. 1384.

⁴⁰ DAZD. SZN. *Petrus de Serçana*. sv. I, svešč. 1, fol. 2, 3. V. 1377. (B 24, str. 41).

⁴¹ DAZD. SZN. *Petrus de Serçana*. sv. I, svešč. 1, fol. 2, 3. X. 1377. (B 24, str. 42).

⁴² DAZD. SZN. *Petrus de Serçana*, sv. II, fol. 21, 10. VII. 1383. (B 25, str. 7).

posjeda na Dugom otoku u najam, naveden kao prior.⁴³ Dvadesetak godina kasnije, na samostanskom kapitulu održanu 15. siječnja 1403. kada je Mihovil »de Soppe« imenovan sindikom zajednice, uz opata Krševana »de Soppe« i priora Andrija »de Polonia«, prisutni su subraća Luka iz Splita i Demetrije iz Požege.⁴⁴ Razvidno je da u Svetom Krševanu nije više bilo redovnika iz Češke, a da je živio jedan iz Poljske. Potom je Vitko postao opat sv. Jurja Koprivskoga na Zrmanji. Tako su u listopadu 1403. časni muž gospodin Vitko, opat samostana sv. Jurja »de Copriva«, i Blaž Stipković »de Draginich« prodali za 24 dukata zadarskomu trgovcu Jurju barku koja se nalazila u zadarskoj luci.⁴⁵

Dakle, o benediktincu Vitku nailazimo na arhivske podatke od 1377. do 1402. godine. Najprije je u zadarskom samostanu sv. Krševana bio prior, a potom je postao opat samostana sv. Jurja Koprivskoga u obrovačkoj okolici. Kao opat naručio je i isplatio glagoljski misal koji se čuva u Berlinu. Ne zna se koliko je trajala priprema i samo prepisivanje toga misala. Usporedbe radi, u to je vrijeme prijepis jednoga psaltira u Zadru trajao prema ugovoru više od godinu dana. Zadarski plemić Ivan de Nassis, sin pokojnoga Nikole, sklapa 17. svibnja 1395. ugovor sa zadarskim kanonikom Matejom pokojnoga Gostiše koji se obvezuje da će na dobroj janjećoj koži prepisati jedan cijeli psaltir prema običaju Reda propovjednika (»unum psalterium totum et completum secundum morem ordinis Fratrum Predicatorum«) s himnama, antifonama, psalmima i drugim pisarskim pojedinostima s obvezom da će ga završiti do Duhova sljedeće godine.⁴⁶ Posao je sklopljen na iznos od šezdeset libara s predumom od trideset libara u trenutku sklapanja ugovora.

7. KAPELAN LEPROZORIJA DON NIKOLA ŽUBRIĆ

Na zadnjoj stranici *Berlinskoga misala* nalazi se sljedeća bilješka: »V ime Bože amen let božih Č i F i I i A (= 1521) miseca marča na ·d· (= 5.) kada sie pisah ê nevolni pop Mikula Žubrić tad imih mnogu tugu cić nevolnih gubavac« (PANTELIĆ 1957: 382). Premda ovaj sitan podatak nema veće važnosti za sam kodeks, vrijedan je kao svjedočanstvo da se »nevolj-

⁴³ DAZD. SZN. *Petrus de Serçana* sv. I, svešč. 1, fol. 5, 5. VIII. 1383. (B 24, str. 47).

⁴⁴ DAZD. SZN. *Petrus de Serçana*. sv. IV, fol. 93, 15. I. 1403.

⁴⁵ DAZD. SZN. *Petrus de Serçana*. sv. V, fol. 96, 22. X. 1403. (B 25, str. 52).

⁴⁶ DAZD. SZN. *Petrus de Serçana*. sv. 3, fol. 54, 17. V. 1395. (B 25, str. 26).

ni pop« zapisavši bilješku na kodeksu nalazio kao kapelan u leprozoriju. Arhivska vrela potvrđuju da je kapelanom leprozorija u zadarskom predgrađu u vrijeme nastanka bilješke bio Nikola Žubrić. Sam pak misal u vrijeme nastanka bilješke nalazio se kod franjevac trećoredaca samostana sv. Ivana koji se nalazio u neposrednoj blizini samoga leprozorija.

Bilješku je zapisao čovjek vičan glagoljskomu pismu, i koji se bio zarekao da neće, unatoč nanesej boli, napustiti gubavce. Naime, 16. lipnja 1520. don Nikolu Žubrića optužio je Ivan Zadrišić da je odao ispovjednu tajnu, pa je don Nikola dospio u zatvor («in carceribus»). U sudskom je procesu 18. srpnja 1520. na biskupovo pitanje zanijekao da je odao ispovjednu tajnu.⁴⁷ Bez obzira na to što mu se ništa nije dokazalo, pa i na ponovljenu proces od 16. prosinca 1520., ostao je u zatvoru.⁴⁸ Oslobođen je tek nakon 6. studenoga 1521. kada su članovi njegova leprozorija opetovano tražili njegovo oslobođenje.⁴⁹ No, nije ga pokolebao pokušaj ocrnjivanja njegova svećeničkoga dostojanstva. Dugo je poživio kao kapelan svoga leprozorija, često se javljajući kao svjedok i izvršitelj oporuka zadarskoga građanstva. Tako su 14. travnja 1538. svećenici Nikola Žubrinić i Juraj Oplanić određeni za izvršitelje oporuke Andrije Gorušića.⁵⁰ Isti je 15. prosinca 1538. ponovno sastavio oporuku, odredivši među ostalim da se njegove knjige daju župi Stomorino selo gdje je vršio župničku službu. Kao nasljednike odredio je rečene svećenike Jurja Oplanića i Nikolu Žubrića.⁵¹

Svoju dosta kratku oporuku don Nikola Žubrić, kapelan leprozorija, sastavio je 2. kolovoza 1534. godine.⁵² Izvršitelju je oporuke naredio da jedan njegov ogrtač ostavi svećeniku Mateju Kapitaniću, a njegovu pak kleriku Petru njegov glagoljski brevijar («unum suum breviarium in lingua schlabonscha pro anima sua»). Naziv »in linqua schlabonescha« za kodeks posve je jedinstven. Nakon 1534. don Nikola je dvaput mijenjao i dopunjavao svoju oporuku. Tako je 23. veljače 1557. kao kapelan u hospitalu Svetoga

⁴⁷ DAZD. SZN. *Matheus Sonzonius*. sv. VII, svešč. 7, 16. VI. 1520.

⁴⁸ DAZD. SZN. *Matheus Sonzonius*. sv. VII, svešč. 7, 16. VI. 1520. (B 113, str. 34).

⁴⁹ DAZD. SZN. *Matheus Sonzonius*. sv. III, svešč. 3, 6. XI. 1521. (B 7, str. 13).

⁵⁰ DAZD, SZN. *Johannes Michael Mazzarellus*, sv. III, svešč. 6, op. br. 81, 14. IV. 1538. (B 114, str. 31).

⁵¹ DAZD. SZN. *Johannes Michael Mazzarellus*, sv. III, svešč. 6, op. br. 142, 15. XII. 1538. (B 114, str. 32).

⁵² DAZD. SZN. *Petrus de Bassano*. sv. II, op. br. 2, 21. VIII. 1534. (B 115, str. 23).

Duha imenovao trojicu oporučnih izvršitelja, odredivši da ga nakon smrti pokopaju u crkvi sv. Stošije pred oltarom sv. Petra gdje je bila njegova grobnica.⁵³ Tada ostavlja nekoliko grgurevskih svetih misa. Svojim svećenicima glagoljašima iz hospitala (»lingue slave confraternitatis hospitalis Sancti Spiritus«) ostavlja nešto novca, obvezavši ih da se mole za njegovu dušu. Bratovu sinu Juliju koji je živio u samostanu sv. Ivana ostavio je deset dukata s obvezom da se moli za njega. Četiri je zlatna dukata ostavio kleriku Ivanu koji je s njim živio u domaćinstvu. Još je svomu nećaku fratru Juliju ostavio Brevijar i Evanđelistar (»Breviarium et Euangelistarium«) napisani »litteris Illiricis«, odredivši da se poslije Julijanove smrti *Evandelistar* dade crkvi sv. Duha u predgrađu Zadra.

Nakon šest godina, početkom 1563. don Nikola Žubrić ponovno sastavlja oporuku.⁵⁴ Opet je naveo da ga se nakon smrti pokopa u njegovoj grobnici u sv. Stošiji. Ovaj put ostavlja nešto novca za uređenje oltara Bl. Dj. Marije gdje se okupljala bratovština sv. Marije de Bongaudio (»fratrea Sante Marie de Bongaudio«). Nešto novca određuje za popravak zvonika crkve sv. Duha izvan grada. Ostavlja novac za brevijar fra Julijanu. Svećeniku Ivanu ostavlja kuću u području Sv. Lovre da je uživa do smrti, a nakon toga da se kuća preda bratovštini sv. Marije de Bongaudio. Još je naredio da se od njegovih dohodaka s imanja nabavi oprava za isti Gospin oltar. Franjevcima trećoredcima iz Sv. Ivana ostavlja dvije grgurevske svete mise. Oporuka sastavljena 13. siječnja 1563. u kući njegova stanovanja, pokraj crkve sv. Lovre, otvorena je 31. siječnja 1563. godine.⁵⁵

Kapelan lazareta don Nikola Žubrić bio je čest izvršitelj ili svjedok zadarskih oporuka. Očito je da je bio poseban čovjek jer je svoju imovinu razdijelio drugima. Kao što je rečeno, svećeniku Ivanu, svomu nasljedniku prezimena Misanić, još za života ostavio je lazaretsku kuću. Nešto robe ostavio je kleriku Ivanu Vodopiji kojega su članovi hospitala (leprozorija) nakon Žubrićeve smrti izabrali za novoga kapelana. Naime, 8. veljače 1563. u siromašnom hospitalu sv. Lazara okupljena je zajednica izvan i blizu zidina podgrađa Zadra (»vacante pauperum leprosum Sti Lazari extra et prope moenia suburbium Jadre«) izabrala novoga kapelana svećenika Ivana

⁵³ DAZD. SZN. *Johannes a Morea*. sv. I, svešč. 4, op. br. 38, 23. III. 1557. (B 22, str. 22–23).

⁵⁴ DAZD. SZN. *Franciscus Thomaseus*. sv. I, svešč. 4, op. br. 2, 28. IX. 1549. (B 2a, str. 42).

⁵⁵ DAZD. SZN. *Johannes a Morea*. sv. I, svešč. 4, op. br. 55, 30. I. 1563. (B 22, str. 24–25).

Vodopiju iz Crnoga (»de villa Cerno«) sa Stojanom Glerčićem osobno iz zadarskoga predgrađa koji se na hrvatskome zove »starišina« (»personaliter constitutus Stoyanus Glercich de suburbio Jadre in seipsos pauperes Illirico vocatus sermone Starissina«). To su obavili uz prisutnost bilježnika i svjedoka u crkvi Sv. Duha (»in ecclesia Sancti Spiritus prope dictum hospitale«).⁵⁶

Prokurator i zadarskih ubožnica i hospitala redovito su bili ugledni zadarski građani i plemići. Oni su se brinuli o materijalnim dobrima hospitala. Jedan je od skrbnika vršio službu priora, a u latinskim ga se izvorima često naziva »starissina«. Početkom 1440. godine *starišinom* je postao Grgur Mrganić koji je, dajući dio svoje imovine, pomogao osnivanju novih trećoredskih samostana te ustroju franjevačke trećoredske redovničke zajednice na zadarskom području.

Hospitalski je, dakle, kapelan vodio brigu o svojim nasljednicima i pripremao ih za njihovo buduće svećeničko zvanje. Za njih se brinuo, odgajao ih i poučavao. Postojala je, dakle, čvrsta zajednica koja je imala uzvišeni cilj i predanje da služi svima, posebno potrebnima. Isto tako, vidimo kako su odgovorni ne samo »starišina«, nego i cijela zajednica, što daje sigurnost i stvara zanosno služenje blišnjemu.

8. GLAGOLJSKI PISAC MARTIN RADOEVIĆ

U Berlinskom misalu, prepisanu 1402. po narudžbi kopriškoga opata Vitka za njegova sinovca Vuka, nalazi se više bilježaka – marginalija. Svaka ima ne samo povijesnu vrijednost, nego je vrijedila i u vrijeme zabilježbe.

Tako je 1457. godine jedan glagoljski pisac imenom Martin pribilježio sljedeće: »V ime B(o)žie amen' let' B(o)žih ·č·u·l·ž· (= 1457.) tada tečaše, a to e pisal Martin' pisac' sin Radoe s...«.⁵⁷ Drugi je dio teksta nečitljiv pa sam uspio pročitati još nekoliko riječi: »Sustipane Luke kada ja (...) i vzveličeni i v zvišeni i vsake časti (...)«. No, njime je otkriveno da je Martin pisac, sin Radoja, potjecao iz Sustipanje Luke, današnje Luke na Dugom otoku (RUNJE 2008: 253–254).

U notarskim spisima njegovo se ime pojavljuje kao »Martinus Radoievich

⁵⁶ DAZD. SZN. *Daniel Cavalca*. sv. I, svešč 2, fol 4, 8. II. 1563. (B 2a, str. 46).

⁵⁷ Fotokopiju teksta dobio sam 15. rujna 2003. dobrotom Anice Nazor. Uspio sam pročitati dio koji dosada nije bio poznat, a to je »Sustipane Luke«.

scriptor littere sclave«, ali i kao »Martinus quondam Radoi scriptor littere sclave«. ⁵⁸ Marija Agnezija Pantelić pretpostavlja da je ovaj Martin pisac istovjetan s franjevcem trećoredcem Martinom Novakom (PANTELIĆ 1957: 380). Ne ulazeći u to opširnije, usputno ćemo navesti neke podatke koji se odnose na Martina Novaka iz druge polovice 15. stoljeća. Najprije, 19. prosinca 1458. spominje se na Komrčaru u Rabu, ⁵⁹ a potom 11. ožujka 1460. kada je svomu kleriku Ivanu Sariću odredio datum đakonskoga ređenja (»frater Martino de Jadra suo clerico servitori et filio adoptivo«). ⁶⁰ Moguće je da je Martin upravo onaj eremit koji je 30. kolovoza 1417. s fra Fabijanom primio posjed od zadarskoga plemića Šimuna pok. Ivana de Nassisa na Ugljanu. ⁶¹ Iz drugih se spisa doznaje da je Fabijan bio poglavar franjevac trećoredaca. Naime, fra Martin je dozolom svoga poglavara 13. prosinca 1426. ušao u eremitorij na posjedu zadarskoga plemića Filipa de Matafarisa u Sustipanjoj Luci na Dugom otoku. ⁶²

No, Martin Radoević, pisac hrvatskoga jezika, nije istovjetan tomu Martinu. Uostalom, 27. kolovoza 1462. on je stanovnik otoka Iža (»Martin Radoevich scriptor littere sclave habitator insule Ezii«). ⁶³ Zanimljiva je veza između glagoljskoga pisca Martina Radoevića i Dobrice Skosnić, udovice Krešula iz Brbinja. Naime, 13. ožujka 1464. Martin prima Dobricu u svoju kuću na Ižu, obećavši joj da će je paziti do kraja života kao svoju majku, odijevati je i hraniti kako najbolje može. Dobrica Skosnić bila je majka pokojnoga Martinova zeta Ivana! ⁶⁴ Zatječemo ga 28. travnja 1469. kao svjedoka u Sv. Barbari, u sakristiji katedrale, u prisutnosti svih zadarskih kanonika

⁵⁸ DAZD. SZN. *Johannes de Calcina*. sv. VI, svešč. 9, fol 6, 31. VIII. 1467. (B 31, str. 10). »31. VIII 1467. Martinus quondam Radoi scriptor littere sclave tamquam heres quondam Antonii Ifcich dicti Prafica de Insula Ezii (...)«.

⁵⁹ DAZD. *Rabski arhiv*. kut. 3, svešč. 10, str. 124–205; 19. XII. 1458., str. 131–132^r.

⁶⁰ DAZD. *Rabski arhiv*. kut. 3, str. 1051–1123; 11. III. 1460. str. 1051^r.

⁶¹ DAZD. SZN. *Theodorus de Prandino*. sv. II, svešč. 2, 30. VIII. 1417. (B 103, str. 29).

⁶² DAZD. SZN. *Bartholomeus de Serçana*. sv. I, svešč. 8, 26. XII. 1426. (B 98, str. 10).

⁶³ DAZD. SZN. *Johannes de Calcina*. sv. VI, svešč. 9, fol. 1, 27. VIII. 1462.

⁶⁴ DAZD. SZN. *Johannes de Calcina*. sv. VI, svešč. 9, fol. 3, 13. III. 1464. (B 107, str. 7–8). »Dobriza relicca quondam Cresoli Schosnich de Insula Berbigni ex una parte et Martinus Radoevich scriba littere sclave habitator in Ezio gener quondam Johannis filii dicte Dobrize ex altera parte (...) dictus Martinus promisit et se obligavit ipsius Dobrize eam usque ad eius obitum in domo et familia sua penes se habere, tenere, gubernare et uti propriam matrem diligere et honorare alere vestire et calciare (...)«.

glede odluke oko služenja svetih misa u crkvi sv. Petra Staroga.⁶⁵ Tom je prilikom odlučeno da se sve obveze prenesu s te na drugu crkvu.

Godine 1468. Martin Radoevich, »scriptor literarum sclavorum«, nastanjen na Ižu, prodaje svoj teren na otoku Ižu Franulu, kapelanu leprozorija u predgrađu Zadra.⁶⁶ Godine 1476. Martin Radoević, »scriptor litterarum sclavorum«, nastanjen na otoku Ižu, prodaje svoje zemlje na otoku gospodinu Bartolu iz Cremona.⁶⁷ Godine 1475. Petar pok. Krešula Hodulića iz Iža prodaje svoje zemlje na Rosinu polju uz uvalu Sv. Petra na Ižu. Ona pak graniči sa zemljom Martina Radojevića koji je glagoljski pisac.⁶⁸ Godinu dana poslije ponovno se spominju zemlje Petra Kršulića koje sa sjeverne strane graniče sa zemljama glagoljskoga pisca Martina Radojevića.⁶⁹

Martin Radoevich, »scriptor littere slave«, 27. veljače 1474. prodaje gospođi Simoneli jedan gonjaj obradive zemlje na Ižu.⁷⁰ U isto vrijeme živi i djeluje na Ižu Bartol slikar, čija zemlja također dijeli međe s njegovim posjedom (»de borea Bartholus pictor«).⁷¹ Godine 1483. Bartol, »pintor de Insula Exii« u zadarskom distriktu, prodaje na Ugljanu zemlje zadarskomu arhiđakonu Franji Damjanovu za dvadeset i pet zlatnih dukata.⁷²

Je li Bartol radio i na ukrašavanju glagoljskih kodeksa? Nemamo nikakvih tragova. Svakako je važno što u isto vrijeme djeluju dvojica ljudi koji se bave tako profinjenim i vrijednim poslovima.

9. FRA PETAR »TRETOGA REDA«

U notarskim spisima od kraja 14. pa do sredine 15. stoljeća navodi se Petar Bogdanić kao »fratar tretoga reda, eremita, pauper heremita« ili naprosto »fra Petar Remeta«.

⁶⁵ DAZD. SZN. *Johannes de Salodio*. sv. I, svešč. 9, 28. IV. 1469. (B 108, str. 44). »Actum Jadre in predicta capella Sancte Barbare presentibus venerabili viro presbitero Matheo Stipanich de Jadra et magistro Martino Radoevich scriptore literarum sclavorum habitatore Jadre (...)«.

⁶⁶ DAZD. SZN. *Simon Damiani*. sv. V, svešč. 6, fol. 8, 13. II. 1468.

⁶⁷ DAZD. SZN. *Johannes de Salodio*. sv. II, fol. 1, 10. IX. 1476. (B 108, str 46).

⁶⁸ DAZD. SZN. *Johannes de Calcina*. sv. VI, svešč. 2, fol. 4, 23. VII. 1475.

⁶⁹ DAZD. SZN. *Johannes de Calcina*. sv. VI, svešč. 2, fol. 5, 13. IX. 1476.

⁷⁰ DAZD. SZN. *Johannes de Calcina*. sv. VIII, svešč. 1, fol. 22, 27. II. 1474.

⁷¹ DAZD. SZN. *Gregorius de Bosco*. sv. V, svešč. 5, 13. X. 1474.

⁷² DAZD. SZN. *Johannes de Salodio*. sv. II, svešč. 2, fol. 10, 30. X. 1483.

Prvi siguran spomen fra Petra Bogdanića (»frater Petro Bogdanich Tertii ordinis fratrum minorum Sancti Francisci«) zabilježen je 7. siječnja 1390. kada u području crkve sv. Križa, u »vrtu gubavaca«, nastupa kao svjedok prilikom imenovanja zadarskoga plemića Cose de Begna javnim zastupnikom susjednoga leprozorija u kojem je tada živjelo dvanaestero ljudi.⁷³ Istodobno su ga imenovali svojim zakonitim zastupnikom franjevci trećoreci Juraj Miršić i Petar Bogdanić, nastanjeni pokraj crkve sv. Ivana izvan Zadra.⁷⁴ Trećorecdi su već živjeli pokraj crkve sv. Ivana. Kasnije će je pravno zaposjesti i uz nju sagraditi samostan.

Kapelanska je služba mogla vezati više leprozorija. Tako iz oporuke Prima zvanoga Jeronim, sina pokojnoga Luke Leonisa, sastavljene 1387. doznajemo za fra Franju eremita i njegova druga fra Petra, nastanjenih kod sv. Ivana »heremitarum«.⁷⁵ Primo nešto novca ostavlja fra Franji i fra Petru, određivši da se popravi njihov stan pokraj crkve sv. Ivana, da im se iz njegove ostavštine napravi po jedna tunika (redovničko odijelo) i da im se dade nešto novca u gotovu. Primova je oporuka izvršena 23. ožujka 1389., a na temelju nje fra Petar *eremita* primio je tri dukata.⁷⁶ Oko ostavštine pokojnoga Prima umiješao se poslije njegov nezakoniti brat Pelegrin zbog zemlje koju je Cosa de Begna kupio od Prima za 200 libara, dajući pritom »pauperibus heremitis« fra Petru i fra Franji stotinu libara.⁷⁷

Iz parnice koju je 31. kolovoza 1394. Cosa dobio doznajemo da su se franjevci trećorecdi oslovljavali ne samo kao »eremite«, već i »pauperes eremite« (siromašni eremiti). U drugim se izvorima provlači samo pridjev »pauperes« bez »eremite«, ali i imenica »remete«. One su pokazatelj da je u Hrvatskoj krajem 14. stoljeća bilo sljedbenika sv. Franje u trećem redu i u svjetovnome i u redovničkome načinu življenja. Ipak, potreban je velik oprez u prosuđivanju tko je od eremita doista bio u franjevačkom trećem redu. U spomenutom su slučaju fra Petar i fra Franjo čak navedeni pod nazivom franjevci trećega reda s naglaskom »minorum«. Postrijedi je oznaka za pripadnike prvoga franjevačkoga reda. Budući da se prvi franjevački red od druge polovice 14. stoljeća javlja kroz dva pristupa obdržavanju Pravila

⁷³ DAZD. SZN. *Articutius de Rivignano*. sv. II, svešč. 4, 7. I. 1390.

⁷⁴ DAZD. SZN. *Articutius de Rivignano*. sv. II, svešč. 4, 7. I. 1390.

⁷⁵ DAZD. SZN. *Articutius de Rivignano*. sv. V, svešč. 3, 5. IX. 1387.

⁷⁶ DAZD. SZN. *Articutius de Rivignano*. sv. I, svešč. 1, 23. III. 1389.

⁷⁷ CD XVII (1981), 614–617.

reda sv. Franje Asiškoga, a »minorum« su bili oni strožega držanja, u konkretnom bi slučaju fra Petar i fra Franjo bili trećoredci strožega odnosno pokorničkoga načina života. Uostalom, franjevci trećoredci u kasnijem razdoblju nazivaju se i fratrima »od kajanja«.

Za fra Petra Bogdanića doznajemo da je živio i na šibenskom području. Naime, nakon što je 1461. izgorio eremitorij sv. Marije Magdalene kraj Šibenika, fundator Juraj Mišić pozvao je fra Petra da živi u tom eremitoriju.⁷⁸

Na *Berlinskom misalu* Bartola Krbavca nalazi se zapis, vjerojatno nadodan prigodom uveza misala 1440. godine, koji glasi: »A to su knjige fra Petra fratra tretoga reda s/veta/go Frančiska ki staše u S/veta/go Kr/i/ža« (PANTELIĆ 1964, 24). Prema izrazu »ki staše u Svetago Križa« razvidno je da je fra Petar upravo tada živio u Sv. Križu. Dapače, jedna ranija oporučna ostavština potvrđuje da je fra Petar dobio novac za misal. Kako znamo, fra Petar je kroz oporuke svojih dobročinitelja dobivao gotova novca, a prema oporuci Marchette, žene Grge Detricha i kćeri pokojnoga Šimuna de Fanfogne od 25. veljače 1428., upravo je fra Petar kao njezin ispovjednik oporučno dobio dvadeset zlatnih dukata za nabavku jednoga misala.⁷⁹

10. SVEĆENIK KARIN ALLEGRETTO »DE LITTERA SCLAVA«

U vrijeme uveza *Berlinskog misala* 1440. godine, na stranici 120^v čitamo sljedeći zapis:

»V'ime B(o)že amenъ. Letъ gospodnih ·č·u·k· (= 1440.). Va to vrime kada se te knjige svezaše. Misal va n edna uboga vdovica imenom Marica priporuči va te svete molitve svoju dušu i svoga sina Karina i svoje kćere Stoe i svih umrvših. Zato molim svih redovnikov ki budu služiti svete mise v t istu misal, spomenite se s ljubavju od moe duše i oda svih moih umrvših i ne zaboravite me molju vas – a to su knjige fra Petra fratra tretoga reda svetago Frančiska, ki staše u svetago Križa« (PANTELIĆ 1964, 24).

Karinova majka Marica i sestra Stoja preporučuju se u molitve svećenika redovnika koji će se koristiti tim misalom. Njihov pak sin i brat Karin je svećenik. U notarskim spisima ime mu je redovito praćeno oznakom glagoljaš, odnosno svećenik »de littera sclava«. Još 16. prosinca 1414. navodi se da je

⁷⁸ DAZD. *Šibenski notari*. Kristofor pok. Andrije. sv. I D (str. 59–60), 5. IX. 1461.

⁷⁹ DAZD. SZN. *Theodorus de Prandino*. sv. VI, svešč. 10, 8. XII. 1428.

kapelan crkve sv. Cipijana u Bokanjcu pred kojom je svoju oporuku sastavio Anđelo pok. Antuna iz Paprata (»de Paprat districtum Jadrec«).⁸⁰ Oporuka je 29. prosinca 1414. otvorena jer je Anđelo na sam Božić, četiri dana ranije, umro. Svećenik Karin, sin pokojnoga Allegrettija (»dominus presbiter Carinus quondam Allegretti de littera sclava«), godinama je bio kapelan navedene crkve. Tako je 27. veljače 1422. kupio kuću pokraj sv. Krševana u Zadru za 120 libara.⁸¹ Uz dozvolu i pristanak opata sv. Krševana, prodao ju je 25. svibnja 1433. Nikoli pokojnoga Pavla iz Dikla koji se obvezao isplatiti dug do Božića, zaradivši na njoj u odnosu na prethodnu kupnju 20 libara.⁸²

Tridesetih godina 15. stoljeća postao je kapelan bijednih leprozorija u zadarskom poredgrađu. Tako su 9. rujna 1436. Karin Alegreto, Jakov Zadranin i drugi leprozi »coadunati in ecclesia Sancti Nicolai fundata prope suas domus«, uz već postojećega sindika Šimuna de Begnu, imenovali i drugoga sindika gospodina Jurja de Begnu.⁸³ Kao kapelan sv. Lazara pred zadarskim plemićem Andrijom Grisogonisom i zadarskim drvodjelcem Vukom Slavogostićem kao svjedocima kupio je 12. prosinca 1439. pola gonjaja zemlje sa četrnaest stabala maslina za 29 malih libara od zadarskoga drvodjelca Vidula Ivanova na Bilom brigu (»Monte ferreo«).⁸⁴ Četiri godine kasnije, 16. kolovoza 1440. Karin prodaje rečeni maslinik drvodjelcu magistru Bartolu sinu Radoslavovu iz Šibenika i to za 61 libru i trinaest soldina.⁸⁵ Svjedoci na »velikom trgu« u Zadru, gdje je sklopljen kupoprodajni ugovor, bili su zadarski svećenici Šimun Stravilić i Tomano.

Zadrani su svećenika glagoljaša Karina Allegrettija često birali za izvršitelja svojih oporuka. Tako ga je 12. siječnja 1447. izabrao za izvršitelja oporuke svećenik glagoljaš Petar Petrović koji je bio župnik u Crnom. Potom ga

⁸⁰ DAZD. SZN. *Theodorus de Prandino*. sv. VI, svešč. 1, fol. 6, 29. XII. 1414. (B 28, str. 31).

⁸¹ DAZD. SZN. *Theodorus de Prandino*. sv. II, svešč. 3, fol. 5, 27. II. 1422. (B 27, str. 31).

⁸² DAZD. SZN. *Theodorus de Prandino*. sv. IV, svešč. 5, fol. 10, 25. V. 1433. (B 27, str. 56).

⁸³ DAZD. SZN. *Theodorus de Prandino*. sv. V, svešč. 6, 9. IX. 1436. (B 28, str. 3).

⁸⁴ DAZD. SZN. *Jacobus quondam Ostoje*. sv. I, svešč. 1, fol. 6, 22. XII. 1439. (B 2, str. 50). »Vidulus marangonus filius Johannis de Jadra per se suosque heredes et successors jure proprio in perpetuum dedit vendidit et tradidit dopno presbitero Charino quondam Allegretti de littera sclava capellano pauperum leprosorum Sti. Lazari extra muros civitatis Jadre ibi presenti ementi et recipienti pro se suisque heredibus et successoribus (...) unam suam petiam terre petrose circa medium gogn. cum quatuordecim arboribus ollivarum inter (...) et hoc pro pretio et nomine pretij librarum vigintinovem parovrum (...)«.

⁸⁵ DAZD. SZN. *Nicolaus Benedicti*. sv. I, svešč. 6, 16. VIII. 1440. (B 2, str. 10).

je u rujnu 1447. za izvršitelja oporuke imenovao i Pavao, također svećenik glagoljaš i župnik župe Blato.⁸⁶

Karin Allegretti vršio je kapelansku službu u lazaretu izvan zidina grada sve do sredine 15. stoljeća. Bio je i ispovjednik mnogim uglednim Zadrankama. Tako mu je 4. lipnja 1450. Marihna, kći pokojnoga Mildruga Buškovića i udovica Radovanova, oporučno ostavila nešto novca i preporučuje mu se u molitve, spremajući se na hodočašće prigodom Svete godine u Rim.⁸⁷ Zanimljivo je da su izvršitelji njezine oporuke bili Vladislava koja je bila sluškinja u zadarskih klarisa, u samostanu sv. Nikole, te Juraj Zubina koji je bio poznati zadarski svećenik glagoljaš.

Na kraju, važno je primijetiti da su srednjovjekovni svećenici u određenoj župi ili kapelaniji često imali gojenca, pripravnika za svećenički stalež, od kojeg se očekivalo da će nastaviti njihov posao. Tako je svećeničkih kandidata bilo i kod kapelana leprozorija. Početkom 1439. godine kod Karina je živio jedan takav imenom Franul («Franulus clericus presbiteri Carini»)⁸⁸ Budući da je Franul nakon zaređenja nastavio živjeti s leprozima kao novi kapelan, oporučno je 12. siječnja 1447. primio od Petra Petrovića njegovu mantelinu i nešto novca.⁸⁹

11. EREMITORIJ – SAMOSTAN SV. KRIŽA U ZADARSKOM PREDGRAĐU

Već je rečeno da je fra Petar bio nastanjen kod Sv. Križa u zadarskom predgrađu. Riječ je o hospiciju i eremitskom stanu izvan tadašnjega Zadra na mjestu današnjega područja na Relji. Taj se sakralni objekt često spominje u javnim spisima kao lokalitet. Uz crkvu sv. Križa izvan Zadra od druge polovice 14. stoljeća stanovali su leprozi. Ona se često spominje u oporu-

⁸⁶ DAZD. SZN. *Nicolaus Benedicti*. sv. II, svešč. 5, 12. I. 1447.; 1. IX. 1447. (B 29, str. 70–71).

⁸⁷ DAZD. SZN. *Thomasus Tiscovaz*. sv. I, svešč. 1, op. br. 8, 4. VI. 1450. »Item legavit presbitero Carino de lettera sclava capellano pauperum Sancti Lazari et confessori ipsius testaricis tres libras parvorum ut oret Deum pro anima sua«.

⁸⁸ DAZD. SZN. *Nicolaus Benedicti*. sv. II, svešč. 3, fol. 11, 29. I. 1439.

⁸⁹ DAZD. SZN. *Nicolaus Benedicti*. sv. II, svešč. 5, 12. I. 1447. »Item reliquit presbitero Franulo de littera sclava commoranti cum pauperibus leprosis prope Jadram unam suam mantelinaam de grixo et libras tres parvorum«.

kama. Vjernici se sjećaju leproza i eremita uz crkvu sv. Križa.⁹⁰ Kao što je rečeno, u hospiciju kod Sv. Križa 1414. godine stanovao je franjevac trećoredac fra Fabijan.⁹¹ Znamo da je bio svećenik glagoljaš i da je neko vrijeme bio poglavar zajednice franjevac trećoredaca. I on je bio izvršitelj oporuka kao primjerice one svećenika Volkacija (RUNJE 2001: 65–66).

Koliko je dosad poznato, crkva posvećena sv. Križu u zadarskom predgrađu prvi se put spominje 1289. godine (ZJAČIĆ 1959: 158). Tada dvojica eremita pokraj Sv. Križa oporučno primaju po četiri groša. U sljedećem razdoblju poimenično se zna za desetak eremita koji su osim Sv. Križa bili vezani i za druge sakralne lokalitete pokraj srednjovjekovnoga Zadra. No, uglavnom je riječ o eremitima koji žive samostalno izvan zajednice i samo su na stanu pokraj Sv. Križa živjeli u zajednici (ZJAČIĆ 1959: 158).

Tijekom druge polovice 14. stoljeća eremitorij kraj Sv. Križa spominje se više puta u vrelima. Primjerice, 8. prosinca 1388. Emerik koji je »habitor in ortis Jadre prope sanctam Crucem«, daje svoga nećaka Mateja na nauk kod Luke Fabro.⁹² Ili, 15. travnja 1399. svećenik Stjepan, nastanjen pokraj sv. Ivana »heremitarum« koji je »tamquam factor et gubernator leprosororum sancte Crucis«, dozvolom Cose de Begne, prokuratora rečenih leproza, oporučno prima od svećenika glagoljaša Jakova Semoja dvadeset libara.⁹³

Krajem 14. i početkom 15. stoljeća franjevci trećoredci eremiti preuzimaju, dakle, neke hospicije za oboljele i siromahe iz predgrađa Zadra. U njima su služili i pastoralno ih vodili. Eremitorij uz crkvu sv. Križa bio je u neposrednoj blizini grada. Tu je bio kapelanom i fra Petar koji je, kako smo naveli, pribavio *Berlinski misal*, a prema notarskim se zapisima može približno odrediti kada se to zbilo.

Već je rečeno da je fra Petar oporučno od Marchete, žene Grge Detricha, rođene de Fanfogna, kojoj je bio ispovjednik, 25. veljače 1428. primio 20

⁹⁰ DAZD. SZN. *Petrus de Serçana*. sv. I, svešč. 1, fol. 8, 17. VIII. 1392. U oporuci Petar de Giglardo, među ostalim, određuje sljedeće: »Item reliquit leprosius Stancte Crucis de Jadra libras decem pro anima sua (...)«. Leproza se sjeća i u oporuci svećenik glagoljaš Jakov koji 1398. služi u Sv. Mariji: »Item reliquit leprosius Sancte Crucis (...)« (DAZD, SZN. *Petrus de Serçana*. sv. I, svešč. 1, fol. 10) itd.

⁹¹ DAZD. SZN. *Petrus de Serçana*. sv. I, svešč. 2, fol. 2, str. 483. Oporučiteljevo ime je nečitljivo radi trošnosti papira: »Item reliquit presbitero Fabiano qui habitat cum leprosius Sancti Crucis libras centum parvorum ut roget Deum pro anima ispisus testatoris (...)«.

⁹² DAZD. SZN. *Petrus de Serçana*. sv. II, fol. 29, 8. XII. 1388. (B 25, str. 13).

⁹³ DAZD. SZN. *Petrus de Serçana*. sv. IV, fol. 79, 15. IV. 1399. (B 25, str. 38–39).

zlatnih dukata za nabavku misala (»presbitero Petro Remete eius confessori pro uno missali emendo«).⁹⁴ Dotacije je imao i od drugih Zadrani i Zadrana. Tako je 8. prosinca 1430. od gospođe Passine, udove pokojnoga Colana de Figacollisa, oporučno primio 20 libara za grgurevsku svetu misu koju će izgovoriti za njezinu dušu.⁹⁵ Ista je ostavila 5 libara fra Fabijanu i ostalim siromašnim leprozima izvan Zadra. Svećeniku Petru, eremitu nastanjen u kraj crkve sv. Križa (»presbitero Petro heremite qui morat apud ecclesiam Sancti Crucis«) zemljoradnik Grgo Ivanović nastanjen u Zadru oporučno je 12. lipnja 1436. ostavio 5 zlatnih dukata da moli za njega i njegove.⁹⁶

Godine 1442. franjevci, Mala braća opservanti, dolaze u eremitorij sv. Križa gdje ostaju do 1454. kada prelaze i smještaju se u samostanu sv. Frane u Zadru. Ubrzo nakon toga, eremitorij – samostan sv. Križa je porušen.⁹⁷ Sama pak crkva ostala je i posluživana sve do izgradnje novih gradskih zidina u 16. stoljeću. Još 1533., u oporuci Margarete, udove pokojnoga Mateja Postolarića, imenuje se izvršiteljem svećenik Grgur Mirojić, kapelan crkve sv. Križa.⁹⁸

12. ZAKLJUČAK

Ovim je radom temeljenim na arhivskim vrelima ponovno osvijetljen lik pisca i iluminatora Bartola Krbavca, odnosno vrijeme njegova djelovanja. Unatoč tomu što je bio Zadrani, Bartol je po djedu Budislavu bio Krbavac, što se i ističe u Bartolovim glagoljskim rukopisima. Utvrđeno je da su Bartolovi roditelji bili Ivan i Florela te da ga je otac 1399. godine poslao u Veneciju da se osposobi za zlatarski obrt. Bartolovi glagoljski misali majstorski su iluminirani i zlatnim prahom.

Bartol Ivanov, etnonimom Krbavac, bio je dobrostojeći i ugledan stanovnik Zadra. Bio je majstor pisar, prepisivač i iluminator. Kao pouzdan čovjek često je bio svjedok u oporukama. Živio je kraj crkve sv. Šime u dvokatnici u kojoj je imao i radionicu, u vrelima, »apoteku«. Raspolagao je s još naj-

⁹⁴ DAZD. SZN. *Theodorus de Prandino*. sv. VI, svešč. 1, fol. 10, 25. II. 1428. (B 1, str. 81').

⁹⁵ DAZD. SZN. *Theodorus de Prandino*. sv. VI, svešč. 1, fol. 10, 8. XII. 1430. (B 1, str. 81').

⁹⁶ DAZD. SZN. *Jacobus quondam Ostoje*. sv. I, svešč. 3, fol. 3, 12. VI. 1436. (B 2, str. 58).

⁹⁷ DAZD. SZN. *Simon Damiani*. sv. III, svešč. 4, fol. 12, 6. VI. 1454. (B 32, str. 3; B 3, str. 14).

⁹⁸ DAZD. SZN. *Augustinus Martius*. sv. I, svešč. 1, fol. 1. 18. XII. 1533. (B 22, str. 14).

manje jednom nekretninom u Zadru. Posjedovao je i zemlje u zadarskom distriktu. U drugom desetljeću 15. st. zbog političkih je okolnosti izbivao iz Zadra. Nakon Bartolove smrti krajem četvrtoga desetljeća 15. st. njegove je pokretne i nekretnine preuzela supruga Margareta. Vrela svjedoče da je njima uspješno upravljala.

Iza Bartola ostala su četiri poznata glagoljska kodeksa: tri misala i jedan časoslov. Najpoznatiji mu je *Berlinski misal* u kojem je 1402. godine posvjedočio svoju političku i pripadnost knezovima Kurjakovićima Krbavskim. Sam pak misal naručio je Vitko, negdašnji benediktinac iz zadarskoga sv. Krševana i tadašnji opat samostana sv. Jurja Koprivskoga blizu Obrovca, za svoga nećaka Vlka. Misal je 1440-ih dospio do franjevac trećoredaca glagoljaša u Zadru i do 1627. godine bio je u njihovu posjedu.

Na temelju arhivskoga istraživanja zadarskoga notarijata autor je uspio pronaći mnoge koje su životom ili djelom – posredno iili neposredno – bili vezani za Bartola Ivanova, etnonimom Krbavca, a to su: Bartolov otac Ivan, sestra Margareta te istoimena supruga Margareta podrijetlom iz Ancone, zatim krševanski redovnik i opat koprivskoga samostana Vitko, dugogodišnji kapelan jednoga od zadarskih leprozorija i svećenik glagoljaš Nikola Žubrić, glagoljski pisac Martin Radoević te konačno franjevac trećoredac glagoljaš fra Petar Bogdanić, kapelan u leprozoriju, i svećenik glagoljaš Karin.

Slijedom njihovih životnih priča posredno povezanih *Berlinskim misalom* sama se od sebe nametnula povijesna priča o eremitoriju i crkvi svetoga Križa iz zadarskoga predgrađa koji je tijekom 14. st. postao osloncem nastanka redovničke zajednice franjevac trećoredaca. Upravo su franjevci trećoredci toga eremitorija nabavili za svoje potrebe *Berlinski misal*. Utvrđen je podatak o tome tko je i kako kupio navedeni misal.

Bartol Krbavac, srednjovjekovni glagoljski pisac – prepisivač i iluminator, svojim likom i djelom kao patrijarh okuplja veliku obitelj, kroz tri stoljeća zagledanu i zanesenu njegovim divnim djelom prepisivanja i oslikavanja pergamentskih kodeksa. Svi oni (opati, svećenici glagoljaši, kapelani, monasi, eremiti, prepisivači, žene, sestre, majke, žakni i zagi) kroz arhivske podatke kao da stoje zadivljeni pred Bartolovim djelom i trude se reći – hvala, učitelju!

IZVORI

CD XVII (1981) *Codex diplomaticus regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae*. XVII. (1386–1394). Sabrao T. Smičiklas, uredio S. Gunjača, dopunio, sumarij i indekse izradio J. Stipišić. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1981.

Državni arhiv u Zadru (DAZD).

Curia maior civilium Jadrensis.

Spisi zadarskih notara (SZN)

Vannes Bernardi de Firmo (1375.– 1404.), *Petrus de Serçana* (1375. – 1416.), *Articutius de Rivignano* (1383. – 1416.), *Theodorus de Prandino* (1403. – 1441.), *Jacobus Quondam Ostoje* (1427. – 1445), *Nicolaus Benedicti* (1432. – 1469.), *Nicolaus de Ho de Cremona* (1433. – 1436.), *Nicolaus de Rossis de Pissis* (1437. – 1449.), *Johannes de Calcina* (1439. – 1492.), *Simon Damiani* (1440. – 1476.), *Petrus Prettus de Pirano* (1442. – 1444.), *Nicolaus Lupovich* (1446. – 1469.), *Thomasus Tiscovaz* (1448. – 1450.), *Johannes de Salodio* (1455. – 1501.), *Gregorius de Bosco* (1465. – 1497.), *Matheus Sonzonius* (1492. – 1530.), *Petrus de Bassano* (1531. – 1570.), *Augustinus Martius* (1533. – 1552.), *Johannes a Morea* (1545. – 1570.), *Franciscus Thomaseus* (1548. – 1561.), *Daniel Cavalca* (1551. – 1566.).

Rapski arhiv.

Šibenski notari.

Kristofor pok. Andrije (1457. – 1484.).

SAMOSTAN SV. FRANJE ASIŠKOGA U ZADRU

Pergamena.

ŠURMIN, Đ. (ur.). 1898. *Hrvatski spomenici. Sveska I. (od godine 1100–1499.)*. Zagreb: JAZU.

ZJAČIĆ, M. (prir.). 1959. *Spisi zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarallo, 1279–1308: Notariorum Jadrensiū Henrici et Creste Tarallo acta quae supersunt 1279–1308*. Zadar: Historijski arhiv u Zadru.

LITERATURA

BOTICA, I. 2011. *Krbavski knezovi u srednjem vijeku*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

HERCIGONJA, E. 2009. *Tisućljeće hrvatskoga glagoljaštva*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

PANTELIĆ, M. 1957. Hrvatskoglagoljski misal iz godine 1402. *Slovo 6–8*: 380–383.

PANTELIĆ, M. 1964. Glagoljski kodeksi Bartola Krbavca. *Radovi 5*: 5–98.

- PANTELIĆ, M. A. 2013. Glagoljski kodeksi Bartola Krbavca. P. Bašić (ur.). *Hrvatsko glagoljsko srednjovjekovlje*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost – Družba sestara milosrdnica svetog Vinka Paulskog, 173–246.
- RUNJE, P. 1988. Pisac Bartol iz Krbave u Zadru od 1410. do 1440. *Slovo* 38: 87–91.
- RUNJE, P. 2001. *Pokornički pokret i franjevci trećoredci glagoljaši*. Zagreb: Provincijalat franjevac trećoredaca.
- RUNJE, P. 2008. *Duhovni život na zadarskim otocima u kasnome srednjem vijeku*. Zadar: Gradska knjižnica.
- RUNJE, P. 2012. *Prema izvorima II*. Rasprave i članci o hrvatskim franjevcima trećoredcima glagoljašima. T. Galović (ur.). Zagreb – Krk: Provincijalat franjevac trećoredaca – Povijesno društvo otoka Krka.
- SLADOVIĆ, M. 1856. *Povjesti biskupijah senjske i modruške ili krbavske*. Trst: Tiskom Austrijskoga Lloydja.
- VEREŠ, T. 1996. *Dominikansko opće učilište u Zadru (1396 – 1807)*. Prvo hrvatsko sveučilište. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Summary

BARTOL KRBAVAC AND HIS CIRCLE

This paper sheds new light on the scribe and illuminator Bartol Krbavac, and on the time of his activity. Although he was a native of Zadar, Bartol hailed from Krbava after his grandfather Budislav, which is noted in Bartol's manuscripts. It has been established that Bartol's parents were Ivan and Florela, and that his father sent him to Venice to become a goldsmith in 1399. Bartol's Glagolitic manuscripts are masterly illuminated with gold powder.

Bartol the son of Ivan, by ethnonym Krbavac (i.e. from Krbava) was a respectable citizen of Zadar. He was a master scribe and illuminator. As a trustworthy man he is often mentioned as a witness in wills.

The author studied various sources in the Zadar notary public and has been able to identify numerous persons who were, directly or indirectly, connected to Bartol: his father Ivan, his sister Margarita, his wife Margareta who hailed from Ancona, abbot Vitko, furthermore the chaplain of one of the Zadar's leprosaria and the Glagolitic priest Nikola Žubrić, the Glagolitic writer Martin Radoević, and finally the Franciscan tertiary fra Petar Bogdanić, chaplain at the leprosory and the Glagolitic priest Karin.

Their lives are indirectly connected with the *Berlin Missal*, which lead the author to follow the history of the hermitage and the church of the Holy Cross (sv. Križ) on the outskirts of Zadar, which during the 14th century became the foundation of the monastic community of Tertiary Franciscans. It was the Franciscans of that hermitage who obtained the *Berlin Missal* for their needs. The author was able to identify who bought the missal and how.

Keywords: late medieval Zadar, Bartol Ivanov (Bartol Krbavac), Glagolitic scribe, Glagolitic illuminator, *Berlin Missal*, Zadar leprosaria in the late Middle Ages, Glagolitic Franciscan Tertiaries

Izvorni znanstveni članak

Primljen: 29. V. 2014.

Autor: Petar Runje

Prihvaćen: 14. X. 2014.

Samostan sv. Franje Asiškog, Krk

HR-51500 Krk, Trg krčkih glagoljaša 2